

UDK 811.163.4'28(497.16)

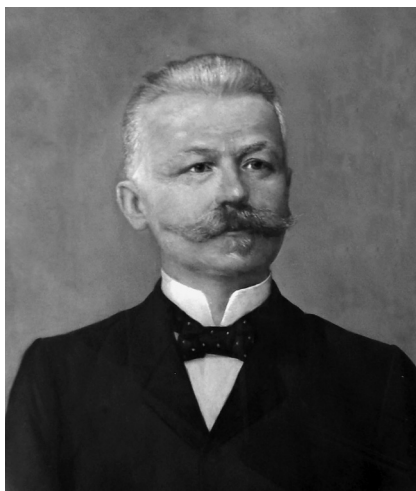
Pregledni rad

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i književnost

adnan.cirgic@icjk.me

DOPRINOS TOMA BRAJKOVIĆA CRNOGORSKOJ DIJALEKTOLOGIJI

Ovaj je prilog osvrt na doprinos Peraštanina Toma Brajkovića dijalektološkim istraživanjima u Crnoj Gori. Riječ je o jednome od prvih značajnijih dijalektoloških radova o crnogorskim govorima, koji je danas prilično zaboravljen i nedostupan.

Ključne riječi: *Tomo Brajković, dijalektologija, crnogorski govori*

Prvi značajniji prilog o crnogorskim govorima nakon predgovora Vuka Stef. Karadžića *Srpskim narodnim poslovice*¹ jeste studija Toma Brajkovića o „peraškome dijalektu“². Tomo Brajković i mimo toga zaslužuje posebno mjesto među proučavaocima crnogorskih govora u XIX vijeku jer je dao prvu podjelu

¹ Videti: Vuk Karadžić, *Srpske narodne poslovice*, Cetinje, 1836.

² Tomo Brajković, „Peraški dijalekat“, *Programm des Gymnasiumus von Cattaro* 1892/93, Zagreb, 1893, str. 3–21.

jedne skupine crnogorskih govora. Njegov opis govora Perasta nudi obilje osobina za koje nije teško pretpostaviti da su danas dobrim dijelom iščezle. Taj opis potvrđuje da se Perast jezički skladno uklapao u opštercnogorsku jezičku sliku.

Brajkovićeva studija nema samo kulturnoistorijski značaj. Iako su neka njegova tumačenja prevaziđena i metodologija više no zastarjela (ugledao se, i po sopstvenome priznanju, na Budmanijevu studiju o dubrovačkome dijalektu), ipak njegov rad donosi bogatu građu kojom se upotpunjuje slika o crnogorskim govorima. Naglašavajući znatno trajniju vrijednost Brajkovićeve studije od studija koje su joj prethodile, Pavle Ivić ističe kako je njegov rad „metodološki zavisen od Budmanijeve studije o dubrovačkom govoru, na način koji pomalo podseća na zavisnost književnosti bokeljskih katolika u XVII i XVIII veku od dubrovačke literature. Kao i uzor za kojim je pošao, Brajković iznosi mnoštvo dobrih podataka, sažeto i pregledno izloženih. Budmanijev rad ima jednu metodu manu: on utvrđuje osobenosti akcenatskog sistema dubrovačkog govora, ali zatim, navodeći primere, redovno daje likove po književnoj akcentuaciji koji bi bili ekvivalentni stvarnim dubrovačkim formama. Upravo istim nedostatkom opterećen je i Brajkovićev posao.“³

Tomo Brajković potiče iz ugledne peraške porodice, doseljene u prvoj polovini XVII vijeka iz Glogovca nadomak Perasta. „Tokom XVII i XVIII vijeka Brajkoviće nalazimo kao kapetane, patrune, vlasnike brodova, pomorske trgovce. U XIX i prvim decenijama XX vijeka Brajkovići su jedno od najprisutnijih bratstava. U Perastu živi čak 17 porodica sa tim prezimenom. Dva zaslužna Brajkovića obilježila su period XX vijeka – naučnik svjetskoga glasa dr Vladislav Brajković, potomak viteza Andrije, i don Gracija Brajković koji je dao veliki doprinos kulturnoj istoriji Perasta i Boke.“⁴

Tomo Brajković rođen je u Perastu 2. septembra 1853. godine. Osnovnu je školu završio u Perastu 1863, gimaziju u Splitu 1872, a studij klasične filologije u Gracu 1877. Bio je profesor kotorske gimnazije⁵ od 1878. do 1897. godine, zatim je postavljen za prvoga direktora gimnazije u Zadru od 1897. do 1908, nakon čega uz pohvale⁶ odlazi u penziju i seli za Zagreb. Nekoliko je puta biran za narodnoga zastupnika u Dalmatinskome saboru u Zadru (1889. za gradove Kotor, Perast, Herceg Novi, a od 1909. do pada Austrougarske monarhije za Boku Kotorsku). Umro je u Zagrebu 3. januara 1932. godine.⁷

³ Pavle Ivić, „Osvrt na lingvističke metode dosadašnjih proučavanja crnogorskih narodnih govora“, *Crnogorski govori*, zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 34.

⁴ Marija Mihaliček, „Hronika ugledne peraške porodice“, *Pobjeda*, dodatak *Agora*, Podgorica, 11. februara 2013, str. 4.

⁵ Marija Mihaliček navodi da je bio i direktor kotorske gimnazije. Videti: Marija Mihaliček, n. d., str. 4.

⁶ Ljubomir Maštrović, *150 godina zadarske gimnazije*, Zadar, 1954, str. 68.

⁷ Videti: Iv. Bić, „Brajković, Tomo“, *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Bj – C, Jugoslavenski

Nastavni vjesnik objavio je ovaj nekrolog: „U zagrebačkoj klinici, dne 3. siječnja ove godine umro je prof. Tomo Brajković u sedamdeset i devetoj godini života, ostavljajući za sobom udovu i četvero djece. Potekao je od odlične peraške patricijske obitelji Brajkovića.

Poslije svršenih nauka posvetio se filologiji, napustivši kleričko zvanje. Osposobljen za klasičnu filologiju u Beču služio je najprije u Kotoru. Kad je kotorska gimnazija degradirana na nižu gimnaziju, bude Brajković premješten u Split, da se opet povрати u Kotor, kad je ista gimnazija bila popunjena kao prije. Iz Kotora bude promaknut za prvog ravnatelja hrvatske gimnazije u Zadru, koja je osnovana u onom gradu poslije velikih borba hrvatske narodne stranke. Kao ravnatelj ove gimnazije dovrši službu i bude umirovljen g. 1922. Odmah zatim doseli u Zagreb, da uzmogne dati svojoj djeci hrvatski odgoj. Boka kotorska, cijeneći njegove vrline i žarki, premda i tihi patriotizam, izabra ga za zastupnika na pokrajinskom saboru u Zadru, koju je čast nosio sve do sloma Austrije.

Kao stručnjak filolog napisao je mnogo zanimljivih studija, objelodanjenih u izvještajima kotorske gimnazije. Poznata je njegova studija o Peraškom dijalektu, koja je pobudila zanimanje slavista. Preveo je nekoliko ulomaka iz klasičnih pisaca, koje je objelodanio u povremenim časopisima. Da je bio slobodan, bio bi Brajković mnogo ostavio u književnom polju; ali škola i administrativni rad u jednom velikom zavodu oduzimlju čovjeku svekoliko slobodno vrijeme. A kad je pošao u mirovinu, nije imao više dovoljno pobude za jači rad. U zadnje je vrijeme izdao kritično izdanje Čengić-age. (...)

Do hladnog groba u Mirogoju otpratili su ga njegovi brojni učenici, njegovi drugovi i prijatelji iz Dalmacije, nastanjeni u Zagrebu. U ime svih oprostio se od pokojnika dirljivim govorom prof. Kerubim Šegvić. (...)“⁸

Šteta je što su Toma Brajkovića životne okolnosti sklonile s puta dijalektoloških ispitivanja i navele na školsku administraciju jer smo tako nažalost znanstvenici propustili informacije o razuđenosti bokeških govora, koju je spominjao Vuk Stef. Karadžić u predgovoru *Poslovicama* (1836). Njegov opis peraškoga govora više je nego primjeren s obzirom na vrijeme u kojemu je nastao. Brajković je u tome opisu, bez monografskih pretenzija, znao odvojiti bitno od manje bitnoga te istaći sve važnije osobine peraškoga govora u odnosu na okolne bokeške govore i u odnosu na ondašnji standard. Uz to treba istaći da je u tome radu koristio dijalektološku literaturu koja mu je bila dostupna, a koja je bila više nego oskudna u ono vrijeme. On citira, potvrđuje ili ispravlja rezultate Karadžića, Rešetara, Milasa, Budmanija, Maretića, Daničića, Pavića, Parčića, a poznavanje njemačkoga jezika davalo mu je pred-

leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1989, str. 258.

⁸ K. Š., „Naši pokojnici. † Prof. Tomo Brajković“, *Nastavni vjesnik*, knj. XL, godina 1931./1932, Zagreb, str. 252–253.

nost i u odnosu na današnje dijalektologe jer je mogao koristiti bečki Arhiv za slovensku filologiju. U opisu peraškoga govora Brajković je najavio: „Ako Bog da zdravlje te uzimam vremena i volje da idem na okolo pobilježiću i govor ostalih mjesta.“ Nažalost, koliko nam je poznato, nije ostvario svoj naum da slične opise daje i za ostale bokeške krajeve.

Brajkovićeva je studija podijeljena na nekoliko segmenata. (Budmanijeva studija o dubrovačkome govoru kao da mu je bila zamjena za dijalektološki upitnik kojega tada još uvijek nije bilo.) Pored uvodnoga dijela, tu je poglavlje „Glasovi“ (podijeljeno na „Samoglasnici“ i „Suglasnici“), poglavlje „Oblici“ (podijeljeno na „Imenice“, „Pridavnici“⁹, „Zamjenice“, „Brojnici“¹⁰, „Glagoli“), poglavlje „Blago“, odnosno *leksika*, koje najčešće izostaje i u današnjim monografskim opisima, te poglavlje „Nješto o sintaksi“. Iako nije istakao kao posebno poglavlje o akcentima, dao je kratke napomene i o toj problematici (u okviru dijela o samoglasnicima te kasnije govoreći o pojedinim vrstama riječi). Šteta je što je Brajković, povodeći se za Budmanijem, akcente bilježio u skladu sa standardnom akcentuacijom (a većina je primjera akcentovana) jer takvi primjeri nemaju značaja za dijalektologiju niti nauku uopšte. On istina ističe: „U ovoj raspravi bilježiću riječi općijem akcentom, n. p. *hudòba*, *samòtok*, *čètvrti*, *ìmati*, *cvijètak*, *drijèmat*, ali ne treba smetnuti s uma, da se te riječi u mojemu zavičaju izgovaraju *samotòk*, *drjèmat*, i ost.“¹¹, dakle ukazuje na perašku akcenatsku specifičnost, ali se bespredmetno opredjeljuje za standardne akcente. Ipak, on jasno ukazuje na to da je peraški akcenatski sistem tročlan te da ima dugosilazni („jaki dugi“), dugouzlazni („slabi dugi“) i kratkosilazni („jaki kratki“) akcenat. U svega nekoliko rečenica Brajković je objasnio akcenatski sistem peraškoga govora: „Nigda se ne nalazi mlagji akcenat ` (slabi kratki), koji se prema starijoj zajedničkoj akcentuaciji pomiče za jedan slog niže prema kraju riječi, i postaje jaki kratki ili jaki dugi, n. p.: *Peräst* (na osnovu čega bi standardni izgovor trebalo da glasi *Pèrast*, a ne *Pèräst*, kako se to u našoj oficijelnoj komunikaciji upotrebljava vjerovatno analogijom prema imenicama tipa *ùzràst* ili pridjevima na *-äst* – prim. A. Č.), *strahovìt*, *skaçìt*, *jedvâ*, *potpètak*, *klobûk*, *gjetìnstvo*, *Dubrovnik* i ost. Ako je gdje ostao akcenat na onome slogu, na kojemu u štokavštini stoji slabi kratki, to se je povisio njegov jek u jaki kratki ili u slabi dugi, n. p. *vòda* (*vòda*), *zèmlja* (*zèmlja*), *màslina* (*màslina*), *jèdrit* (*jèdrit*)¹², *lòmîm* (*lòmîm*), *dòšô* (*dòšô*),

⁹ Pridjevi

¹⁰ Brojevi

¹¹ Tomo Brajković, „Peraški dijalekat“, *Programm des Gymnasium von Cattaro* 1892/93, Zagreb, 1893, str. 5.

¹² Bilo bi interesantno provjeriti da li je danas u govoru Perasta *i* ispred infinitivnoga *ti* u ovakvim primjerima kratko (kako ga Brajković opisuje) ili je dugo kao u ostalim današnjim

nášô (*nàšô*), *napérit* (*napèrit*)¹³. (Riječi, što su zagragjene, bilježim po Vukovu rječniku i po raspravama Daničićevim, Pavićevim, Maretićevim). Riječima *pjesak*, *srijeda*, *pijehnut*, *iscijedit*, i ost., u kojijema na drugi od dva sloga kojijema se zamjenjuje starinski *ĥ* dolazi *`*, isti je akcenat kao u ikavštini ili ekavštini (*písak*, *sréda*), i dva se sloga ne čuju, kako bi tražio pravi ijekavski izgovor, nego samo jedan, dakle *pjésak*.¹⁴ Dakle, peraški govor karakterišu tri akcenta – kratkosilazni, dugosilazni i dugouzlazni, a u slučajevima u kojima akcenat nije sačuvao staro mjesto njegovim pomjeranjem se umjesto kratkouzlaznoga javlja kratkosilazni akcenat. No posebno je interesantna Brajkovićeva tvrdnja o jednosložnome alternantu jata s dugouzlaznim *e* u slučajevima u kojima se u četvoroakcenatskim govorima uglavnom (i standardnome jeziku dosljedno) javlja dvosložni alternant s kratkouzlaznim *e*. Koliko je ta tvrdnja interesantna, toliko je i nevjerovatna naročito kad se doda njegova napomena iz fusnote: „Isto je i u Dubrovniku. Vigji: Rešetar, Archiv XIII, 591–597. Prigovara mu Maretić u Nastavnom vjesniku I, 148–156. Riječi koje imaju na pretposljednem slogu slabi kratki, na Prčanju i Tivtu, koliko sam dosad mogao čuti, imaju na posljednjem slogu jaki kratki a pretposljednem duljinu, n. p. *zīmă*, *svētăc*, *gospodără*, pa prema tome i *svjěčă*, *mljěkö*, *cjělă* i ost.“¹⁵ Stoga se na ovo pitanje neophodno podrobnije osvrnuti. Primjeri tipa *zīmă*, *svētăc*, *gospodără* nesporni su i potvrđeni u našoj dijalektološkoj literaturi, javljaju se i danas ne samo u Boki, no i duboko u unutrašnjosti (piperski, kučki, bratonoški govor). No primjeri tipa *pjésak* i njima analogni (sa starijom akcentuacijom) tipa *svjěčă* ne samo da nijesu potvrđeni ni u jednome govoru u Crnoj Gori, nego su u područjima koje Brajković pominje umjesto njih zabilježeni primjeri s dvosložnim alternantom jata. Nedugo nakon Brajkovića, u razmaku beznačajnom za kakve krupnije jezičke promjene, crnogorske je krajeve dijalektološki ispitivao Milan Rešetar, čime su započeta prva fonografska ispitivanja tih govora, što je za ovu priliku izuzetno značajno. Nigde u svojem prilično podrobnom odjeljku o alternantima jata Rešetar ne navodi primjere koje kao karakteristične navodi Brajković. Takav bi kuriozitet Rešetar teško mogao ispuštiti, naročito kad se zna da mu je Prčanj bio jedna od najznačajnijih tačaka za ispitivanje govora Boke. Primjeri tipa *umijevăt*, *krijevăt*¹⁶ koje Rešetar bilježi u Prčanju stoje protiv primjera koje kao karakte-

crnogorskim govorima. Očito je da u to vrijeme analogija još nije bila dovela do njegova duljenja (što je danas bitna standardna akcenatska distinkcija crnogorskoga u odnosu na ostala tri štokavska jezika).

¹³ Tomo Brajković, n.d., str. 5.

¹⁴ Isto, str. 4–5.

¹⁵ Isto, str. 5, fusnota 2.

¹⁶ Milan Rešetar, *Štokavski dijalekat*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010, str. 122 (originalno izdanje na njemačkome jeziku objavljeno je 1907. godine).

ristične navodi Brajković jer bi, po Brajkoviću, oni u Prčanju morali glasiti *umjěvăt, krjěvăt*. Svakako da su fonografska ispitivanja koja je vršio u ono doba dijalektolog vrhunskoga obrazovanja kakav je bio Rešetar pouzdanija od ispitivanja koje je vršio Brajković, te primjere koje on navodi za Prčanj ne treba uzimati kao pouzdane. Prije će biti da je on dvosložno *ije* (s vjerovatno izraženijom drugom komponentom) čuo kao dugo *e*, a u tome ga je moglo podržati i njegovo povodenje za Budmanijem i dubrovačkim govorom (na koji se i u tome slučaju poziva). Teško da bi takav kuriozitet ostao nepotvrđen ne samo od Rešetara no i od ostalih dijalektologa koji su se bavili Crnom Gorom, a zna se da je njihov broj impozantan. Sve to daje povoda da se posumnja i u oblike tipa *pjěsak* koje Brajković navodi kao obilježje peraškoga dijalekta. Ti se oblici u Crnoj Gori javljaju kao *pijesăk* ili *pijěsak*, a prilično rijetko i kao *pijěsak*. O ovima posljednjima Rešetar kaže: „Ja sam onda tokom mojih putovanja posebnu pažnju obratio, naravno, na izgovor dugoga *ě*, ali ni u južnoj Dalmaciji, ni u Crnoj Gori, ni u Bosni, ni u Hrvatskoj nijesam našao dijalekat čiji bi izgovor dugoga *ě* tačno odgovarao Vukovoj ortografiji, ali sam zato našao potvrdu gledišta koje zastupam. Jedino se u područjima koja su nekad pripadala Hercegovini, a sad pripadaju Crnoj Gori – Nikšić, Banjani, Drobunjaci – čuo dvosložni izgovor dugoga *ě* i pod uzlaznim akcentom, ali tako da je *e* od *ije* bilo srednje dužine, u svakom slučaju prije dugo neko kratko.“¹⁷ Nema sumnje da je takvo stanje (bilo) i u peraškome dijalektu, što je Brajković neprecizno zabilježio kao jednosložni alternant *jě*. Kako se zna da je Perast bio razdjelnica dva akcenatska tipa (tzv. istočnohercegovačkoga i tzv. zetskoga/starocrnogorskoga), biće da se u pogledu akcenata u ovome slučaju poklapao s tzv. hercegovačkim govorima koje Rešetar spominje. Stanje koje je Rešetar opisao kasnije su potvrdili i drugi dijalektolozi – Danilo Vušović za govore nikšićke opštine¹⁸, Jovan Vuković za govore Pive i Drobnjaka¹⁹, Asim Peco za istočnohercegovačke govore²⁰ te u najnovije vrijeme Zorka Kašić za govor Konavala.²¹ Dakle, Brajkovićev navod o jednosložnoj zamjeni jata u govoru Perasta, Prčanja i Tivta ne treba uzimati kao pouzdan.

Još je jedna peraška osobina koju Brajković navodi posebno interesantna i, ako je pouzdana, ona je najbitnije peraško distinktivno obilježje ne samo

¹⁷ Isto, str. 138–139.

¹⁸ Danilo Vušović, „Dialekt Istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, III, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun, 1927, str. 7–10.

¹⁹ Jovan Vuković, „Govor Pive i Drobnjaka“, *Južnoslovenski filolog*, XVII, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1938–39, str. 14.

²⁰ Asim Peco, „Govor istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XIV, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1964, str. 51–56.

²¹ Zorka Kašić, „Govor Konavala“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLI, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1995, str. 30.

u odnosu na ostale crnogorske govore nego i na susjedni hrvatski konavoski govor. Nažalost, uveliko se zakasnilo s terenskim ispitivanjima koja bi mogla dati bilo kakve pouzdane potvrde ili negaciju toga Brajkovićeve zapažanja. Riječ je o jekavskoj jotaciji, koja je – poznato je to – opštecnogorsko jezičko obilježje. Jekavska jotacija obuhvatila je u Perastu glasove *d* i *t* (Brajković ne navodi jotuje li se i *c*, ali se iz primjera, koje na drugim mjestima navodi, može zaključiti da *c* ostaje nejotovano) koji se „slijevaju u *gj* i *č*“²², pa se tako dosljedno javljaju oblici poput *đevotka*, *đelo*, *đesti se*, *brideti*, *češiti*, *ćeti*, *cavćeti*, *trepćeti* i sl. „Oduzetak je *tjemenica*.“²³ No glasovi *s* i *z* ostaju nejotovani. „Govori se *sjeme*, *sjekira*, *čjepanica*, *kisjeti*, *posjeći*, *izjesti* i ost., a ne *šjeme*, *šjekira*, *čepanica*, *pošjeći*, *kišjeti*, *ižjesti*, kako se čuje drugogvje po Boci.“²⁴ Biće najprije da je u tome slučaju Brajković u pravu jer tu osobinu navodi kao razlikovnu od ostalih mjesta „drugogvje po Boci“.²⁵ Iako u ovome odjeljku Brajković o tome ne govori, u dijelu o glagolima vidi se da se labijali u peraškome govoru redovno jotuju²⁶, pa se tako javljaju oblici tipa *grubljet*, *srbľjet*, *hropljet*, *kipljet*, *grmljet*, *živľjet* i sl.

Već je rečeno da je vrijednost Brajkovićeve studije između ostaloga i u tome što je dao prvu podjelu bokeških govora. Podijelio ih je na tri dijela: „U sjevernome dijelu, koji ide od Ercegnovoga do Risna, govori se hercegovačkim dijalektom; u srednjem, koji obuhvata ostala mjesta *konala*, i koji sa sjevernijem dijelom čini pravu Boku, govori se dijalektom, koji ćemo na prosto zvati bokeškim; a u dijelu, koji se oteže od Grblja dalje k jugoistoku govori se crnogorskim, ili kako ga drugi zovu, zeckim dijalektom.“²⁷ Zatim potvrđuje nalaz Vuka Stef. Karadžića da „osobito u pravoj Boci u svakome mjestu drukčije govori“. Nažalost, stručna je javnost ostala trajno uskraćena za opise tih razuđenih bokeških govora jer je novi način života za vrlo kratko vrijeme nivelisao sve diferencijalne osobine do te mjere da je danas nemoguće govorno razlikovati žitelje susjednih mikrolokaliteta. Iako je Brajkovićeve podjela danas i terminološki neodrživa, vrijedno je istaći da ju je po sopstvenome priznanju radio na osnovu akcenatskoga stanja.²⁸ Tako tzv. hercegovački dijalekat ima sva četiri akcenta, tzv. bokeški je troakcenatski (nema kratkosilaznoga), a tzv. crnogorski je dvoakcenatski (dugouzlazni se u njemu

²² Tomo Brajković, n. d., str. 5.

²³ Isto, str. 5.

²⁴ Isto, 6.

²⁵ Interesantno je ovdje napomenuti da Brajković navodi oblik *Triješće* kao tipičan za peraški govor (Isto, str. 6).

²⁶ Isto, str. 14.

²⁷ Isto, str. 1.

²⁸ U fusnoti 2 (str. 1) ističe: „Ovu diobu osnivam osobito na akcentu. Prvi ima sva četiri akcenta, drugi nema slabog kratkog, treći nema slabog kratkog i rijetko ima slabi dugi.“

javlja po izuzetku). Terminološka zbrka, u kojoj se od tri crnogorske skupine govora samo jedna naziva crnogorskom, pa i to uslovno, ostala je bitna falinka cjelokupne južnoslovenske dijalektologije, pa u tome ne treba tražiti osobita Brajkovićeva grijeha.²⁹ Brajković je u tome pogledu bio ne samo ispred svojega vremena, no i ispred velikoga broja dijalektologa čiji će rad obilježiti XX vijek. On, naime, i sam ukazuje na manjkavost naziva *zetski* jer „ovaj će naziv biti dobar samo s obzirom na staro geografsko ime, jer se danas Zečani u govoru razlikuju od ostalih Crnogoraca, osobito radi poluglasna ѣ.“³⁰ Za naziv *zečki* Brajković se odlučio povodeći se za terminologijom koju je već bio uspostavio Rešetar kao autoritet u dijalektologiji. To terminološko pitanje problematizovao je i rasvijetlio nekoliko decenija kasnije poznati hrvatski filolog Josip Hamm na skupu o crnogorskim govorima 1983. godine.³¹

U dijelu *Samoglasnici* Brajković navodi karakteristična obilježja vokalskoga sistema. Za alternante jata kaže da su isti kao „kod ostalih ijekavaca“, pa navodi: *cvijeće, vreća, smijati se, dio, pride*. (Prvi je primjer (*cvijeće*) posebno interesantan jer očito pokazuje da je Brajkovića zaveo uzlazni akcenat da u primjerima o kojima je već bilo riječi registruje jednosložni umjesto dvosložnoga alternanta jata.) No ono što je bitno jesu „oduzeci“ koje je naveo, a

²⁹ Videti: Adnan Čirgić, „Klasifikacija crnogorskih govora“, In: *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost & Matica crnogorska, Podgorica, 2011, str. 51–92.

³⁰ Tomo Brajković, n. d., str. 1, fusnota 1.

³¹ Videti: Josip Hamm, „Crnogorsko *t, d + jat > ć, đ*“, *Crnogorski govori*, zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 80–81. Hamm tu ističe da „u Pregledu srpskohrvatskih dijalekata odobrenom kao stalni sveučilišni udžbenik za slušača Beogradskoga sveučilišta nema crnogorskih govora kao posebne dijalekatske grupe. Postoje šumadijski, šumadijsko-vojvođanski, vojvođanski i slavonski, no nema crnogorskih. Zašto? – Skriveni su pod nazivom ‘zetsko-južnosandžački’. Mislim da je to diskriminacija koja bi prije pristajala predratnoj malograđanštini nego progresivnom društvu kojemu je jedan od važnih zadataka da realno gleda na činjenice i da stvari postavlja na prava mjesta. Zašto onda krparenje koje ničemu ne vodi? Tko još danas (...) misli na historijsku Zetu (kako se od XI vijeka počela zvati Dioklea-Duklja)? I ako se u nju uključuju južnosandžački govori, šta je onda sa srednjosandžačkima i sjevernosandžačkima? Kuda su oni uključeni i zašto to i u nazivima nigdje ne dolazi do izražaja? Mislim da bi najpoštenije i najpravičnije bilo da se i crnogorski govori zovu crnogorskima, a to što oni jednim dijelom prelaze u južni Sandžak – to ne znači ništa. Opća je značajka dijalekatskih pojava da se one kod nas ne drže, i da se ni u prošlosti nisu držale administrativnih granica, mada se uvijek negdje – na nekim područjima i unutar nekih granica – nalazila njihova jezgra oko koje su se kretala žarišta lokalnih govora. U slučaju oficijoznih ‘zetsko-južnosandžačkih’ govora takvo je središte, nema sumnje, bila Crna Gora, pa i u tom pogledu mislim da nema razloga da se njezini govori ne nazovu crnogorskima (tim više što u njima ima osobina kojih nema – ili barem strukturno i sistemski uzeto nema – u drugim susjednim ili udaljenijim govorima).“

koji pokazuju usklađenost peraškoga govora s opštecrnogorskom situacijom, npr. *celivati*, *dosle*, *jaštreb*, *kostret*, *zanovet*, *zanovetati*, *zenica* (dakle, tipični ekavizmi koji traju do danas) te *bolijest*, *kupjena*, *osvijet*, *nahrijepiti*, *činjeti*, *pastijer*, *Trogijer* itd. (sekundarni ijekavizmi koji su u procesu iščezavanja). Iz njegova opisa saznajemo još da je vokalno *r* uvijek pod kratkosilaznim akcentom te da se vokalske grupe *ao*, *ae* i *eo* uvijek asimiluju prema drugome vokalu (*pako*, *čavo*, *žo*; *jedanes*, *četrnosti*; *ček*, *čestvo*). Zanimljivo je da se vokali *a* i *u* „čisto izgovaraju“ iako je ne samo u dubrovačkome primorju no i u okolnim crnogorskim govorima vokal *a* često labijalizovan.

Odjeljak *Suglasnici* znatno je obimniji od odjeljka o vokalima. U njemu su, pored već spominjane jotacije, uglavnom opisane glasovne promjene i zakoni. Tako se vidi da je i u Perastu, na primjer, promjena *l* u *o* bila počela obuhvatati ne samo slovenske riječi no i posuđenice, npr. *garofo*, *kono* (istina s izuzecima *april*, *bal*, *decimal*), ali su ti oblici danas gotovo potpuno iščezli pod uticajem srpskohrvatskoga standarda. Izuzetak su iz opštecrnogorske dijalekatske slike oblici sa sačuvanim *rj* tipa *gorjeti*, *virjeti*, *svirjeti*. Glas *b* javlja se umjesto uobičajenoga *v* u primjerima tipa *brijeme*³², *babiti*, *bresina*, *breteno* (premda potonje dvije i kao *vresina* i *vreteno*), što je vjerovatno uslovlila vezanost za katoličku crkvu (nasuprot recimo grbaljskome toponimu *Sutvara*). Metateza i disimilacija kao bitno obilježje većine crnogorskih govora javljaju se i u govoru Perasta, npr. *lješvi* (< *ljevši* < *ljepši*), *lajnski* (< *lanjski*), *provijeslo* (< *povrijeslo*), *pojma* (< *pomnja*), *slamnica* (i *slavnica*) (ali samo *ravnica*, *glavnja*, *odavna*), *dumla* (< *dumna*), *mlogo*, *tamlica*, *mlozinja*, *zlamenje*, *slanka*, *sedandeset*, *nesretnjak*, *svijetnjak*, *pomotnjica*, *božitnjak*, *cklo* (< *st(a)klo*), *vojka* (< *vočka*) i sl. Hrvatska primorska osobina *lj* > *j* nije doprla do Perasta. Nema ni alternacija *ž* – *r* osim u jednome slučaju (*nebore* < *nebože*). Stabilan je i fonem *f*, i u domaćim riječima i u riječima stranoga porijekla, a grupa *hv* dala je *f* (*fala*, *fatat*, *ufatit*), osim u dva slučaja: *puhvica*, *suhvica*. Stabilni su i fonemi *dž* i *đ*, do njihova miješanja ne dolazi, a do desonorizacije na kraju riječi dolazi jedino u slučajevima *Đurać* i *goć* („i u svijem riječima složenijem sa *gogj*“). Epentetsko *d* odlika je i peraškoga kao i većine ostalih crnogorskih govora, pa se javljaju oblici tipa *zdraka*, *zdrio*, *zdreti*, *razdriješit*, te epentetsko *p* u *opsa* umjesto *osa*. Partikulu *r* Brajković je registrovao u *ondar*, *ozgar*, mada bi se na osnovu toga mogla pretpostaviti i u sličnim pozicijama.

Fonem *h* je stabilan (u cijeloj „Boci koji su zakona rimskoga bolje ga izgovaraju, a izmegju svijeh najbolje Peraštani“), što je bilo poznato još iz Karadžićeva predgovora *Poslovicama*, a što i Brajković navodi.³³ Izgovara se

³² Taj oblik kao karakterističan navodi i Ivan Antun Nenadić u *Nauku krstjanskome*.

³³ Tomo Brajković, n. d., str. 6.

u svim pozicijama, i u inicijalnoj, i medijalnoj, i u finalnoj, i u intervokalnome položaju i pored konsonanata. Nema ga samo po izuzetku, u svega nekoliko slučajeva koje Brajković pobraja: *iljada*, *ćeti*, *oli* (< očeš li), *odi* (samo u imperativu, ne i u prezentu, koji glasi *hodi*), a navodi samo jedan slučaj njegove zamjene drugim fonemom (*vrpa* < *hrpa*). Već je rečeno da se *hv* javlja kao *f*. Radi poređenja s govorima katunskoga zaleđa bitna je Brajkovića konstatacija da „malo kad se čuje *h* u drugom padežu plurala imenica“.³⁴

Alternacija *s* : *š* i *z* : *ž* ispred *lj* i *nj* prenijela se i u Perastu (kao i u ostalim crnogorskim govorima) i na slučajeve u kojima su *lj* i *nj* nastali jekavskom jotacijom (što standardni jezik nije uvažio) i na slučajeve u kojima se *s* i *z* nalaze na kraju prijedloga kojemu slijedi riječ s inicijalnim *lj* i *nj*, npr. *šljez*, *šljezina*, *šljeme*, *žlje* (premda ovome obliku ovđe nije mjesto), *šnjelo*; *š njega*, *š njim*, *iž njega*. Izuzetak je *sljiva* umj. *šljiva*, što je kasnije registrovano i u drugim crnogorskim govorima, te *sljepački* i *uzljutit se*.

Iako je metodološki neosnovano (jer je riječ o alternacijama različito uslovljenim), povećemo se za Brajkovićem pa na jednome mjestu navesti primjere koje je registrovao u vezi s alternacijama *s* : *š*, *z* : *ž* i *c* : *č*: *noždra*, *žglob*, *žvrkalo*, *veživat*, *jaštreb*, *štroka*, *šmreka*, *vlaštit*, *raštrkat*, *štrckat*, *štrmelj*, *puštit*, *šlap*, *bačit*, *razbučit*.³⁵ Oblici tipa *veživat*, *puštit* i oni kojima se ilustruje alternacija *c* : *č* opštecrnogorska su osobina (i nije ih trebalo navoditi s ostalima), a ostali su (bili) karakteristika gotovo kompletnoga katunskog zaleđa. „Obratno se govori: *ostar*, *ostrit*, *spila*, *skola*, *festa*, *posta*, *bestija*.“³⁶ I navedeni „oduzeci“ bili su nekad široko rasprostranjena osobina u Crnoj Gori, koju će opisati kasniji dijalektolozi.

I oblici tipa *moždani*, *smožden*, *kršten*, *ištem* i sl. javljaju se bez alternative (nijesu poznati oblici sa *žđ*, *šć*). I suglasničke grupe ponašaju se uglavnom kao u ostalim crnogorskim govorima. U finalnim grupama *st*, *zd*, *žd* gubi se krajnji suglasnik (*rados*, *žalos*, *groz*, *daž*, *dvanes*, *jes*). Izuzeci su jedino *prst*, *tast*, *prišt*, *mast*. Brajković ne spominje grupu *št* (osim u navedenome izuzetku *prišt*), ali bi se dalo očekivati da je ona, kao i u drugim govorima našim, dijelila sudbinu ostalih navedenih suglasničkih grupa. Iako Brajković ne govori o suglasničkim grupama, već pobraja primjere, iz njegovih primjera *čela*, *tica*, *šenica*, *đe*, *ći*, *so-vati*, *ćah*, *ćeti*, *kvičati* moglo bi se naslutiti da se iz grupa *pč*, *pt*, *pš*, *gđ*, *kć*, *ps*, *šć*, *sk* gubi inicijalni suglasnik. Prva četiri slučaja su opštecrnogorska, a ostale je kasnije Mihailo Stevanović opisao u govorima koje je nazvao „istočnornogorskim

³⁴ Isto.

³⁵ Sve glagole Brajković navodi s krajnjim infinitivnim *-i*. Mi smo ih ovđe, vjerodostojnosti radi, navodili u obliku krnjega infinitiva jer sâm Brajković u okviru odjeljka „Glagoli“ navodi da „krajnje *i* kod infinitiva obično se izostavlja: *nosit*, *donijet*, *dat*, *poć*, *strić*“ (Isto, str. 13).

³⁶ Isto, str. 6.

dijalektom“.³⁷ Isto važi i za grupu *tk* (*ko*, *okinut*, *nakačit*, *okle*). I grupe *sc* i *šč* „oslobađaju se“ početnoga suglasnika, npr. *praca*, *pračić*, *pračevina*, *mječić*, *kočica*, *račupat* (što je takođe karakteristika nekih govora tzv. istočnocrnogorskoga dijalekta). I grupe *kš* i *pš* uprošćavaju se u *š* (*mešina*, *gruši*, *gres*, *iskus*). Imenica *blagosov* i glagol *blagosovit* karakteristika su i peraškoga govora. Opštecnogorska osobina gubljenja *v* iz suglasničkih grupa osobina je i peraškoga govora, npr. *srbijet*, *srab*, *sjedok*, *sjetovat*, *sjedočit*, *cjetat*, *crljiv*, *mrtac*, *mrtaćki*, *žrnj*, *žrnja*. Neobično je da se *d* gubi iz suglasničkih gupa (*svrlo*, *ajmo*), a nasuprot tome javlja se kao epentetsko u primjerima tipa *zdraka*, *zdrio* i sl.

Odjeljak „Oblici“ prilično je opširan s obzirom na ukupan obim studije. Šteta je što je Brajković uzaludno potrošio prostor objašnjavajući akcenat imenica jer, kako je već rečeno, on akcenat ne bilježi u skladu sa stanjem u govoru nego u skladu s jezičkim standardom. Upotrebljiva je gotovo jedino napomena o prenošenju akcenta na proklitiku. „Predlozi od jednoga sloga dobijaju od prilike akcente kao u ostaloj štokavštini; rjeđe oni od dva sloga. Govori se dakle: *ù oko*, *pòd grlo*, *òd kosti*, *nà brijeme*, *zà staròs*, *ìspod grla*, *prèko mīra*³⁸; od *ù utro* dolazi *ùtro*. Predlog stoji bez akcenta, gdje je u ostaloj štokavštini slabi kratki, dakle: *na sūnce* (ne: *nà sūnce*), *za zlò* (ne: *zà zlo*), *na dnò* (ne: *nà dno*), *oda zlò* (ne: *odà zla*), *preko kòljênâ* (ne: *prekò koljênâ*). Ako imenica ima tri sloga ili više ne dolazi predlogu nikakav akcenat.“³⁹

Muški nadimci (dvosložna imena) završavaju na *o* ili *e*, npr. *Bogdo*, *Andro*, *Petro*, *Špiro*, *Frano*, *Anto*; *Krile*, *Šime*, *Rade*, *Vice* i sva (osim *Vice*) „ostaju u muškoj deklinaciji“⁴⁰, što je opštecnogorska jezička osobina (poremećena tek u najnovije doba povodjenjem za primjerima iz srpskih medija). Ženska dvosložna imena imaju u vokativu *-e* (*Anđe*, *Mare*, *Kate*), ali u njima nije došlo do jednačenja nominativa s vokativom (kao u zaleđu) nego u nominativu završavaju na *-a* (*Anđa*, *Mara*, *Kata*). Zanimljiva je napomena o prezimenima: „Prezimeni koja se mijenjaju po deklinaciji muškoga roda imaju obično vokativ jednak nominativu. Talijanska prezimeni na *i* n. p. *Radovani*, *Montani* ne mijenjaju se ni u jednome padežu, a prezimeni na *a* n. p. *Pontizza*, *Summa* mijenjaju se, osim vokativa, po deklinaciji ženskoga roda; prezimeni na *o*, n. p. *Gnalo*, *Pignolo*, kad su sama, mijenjaju se po deklinaciji muškoga roda, a kad uz njih dogje ime, postaju posjedovni pridaavnici: *Gnalov*, *Pignolov*.“⁴¹

³⁷ Mihailo Stevanović, „Istočnocrnogorski dijalekat“, *Južnoslovenski filolog*, knj. XIII, Beograd, 1933/34.

³⁸ Posljednja dva primjera prije bi se očekivala kao *ispòd grla* i *prekò mīra*.

³⁹ Tomo Brajković, n. d., str. 10–11.

⁴⁰ Isto, str. 7.

⁴¹ Isto, str. 7.

I u peraškome govoru, kao u crnogorskim govorima uz albansku jezičku granicu, došlo je do miješanja instrumentalnoga *-om* i *-em* (u korist prvoga), pa Brajković registruje npr. *daždom*, *mužom*, *tuceljom*, *prijateljom*, *korbačom*, *plačom* itd. Opštecrnogorski instrumental *čeljadi*, *riječi*, *pameti* (umj. *čeljađu*, *riječju*, *pameću*) i peraška je odlika. Pluralno *ov/ev* javlja se u svim slučajevima osim u ovima koje pobraja Brajković: *čir*, *koš*, *prag*, *vrh*, *brk*, *kmet*, *bob*, *čap*, *đak*, *ključ*, *poso*, *vjetar*, *golub*, *otac*. Bilo bi interesantno danas, ako u Perastu ima i iole pouzdana informatora, provjeriti kakvo je stanje u tome pogledu. Već je rečeno da se u genitivu množine katkad javlja *h*, ali Brajković o tome ne daje bliže podatke. Genitivno *i* javlja se samo u imenica *mrav*, *crv*, *ljudi* (kao u „istočnocrnogorskome dijalektu“). Opet kao u „istočnocrnogorskome dijalektu“ javlja se u genitivu samo *ruka*, *noga*, *pleći* (bez traga dualnome genitivu). „Ima još traga starinskom kratkom genitivu, n. p. *pe(t) stotin*, *šes(t) iljad*. Dativ, lokativ i instrumental množine uvijek imaju nastavak *ma* (*čerma*, *kokošma*, *ljudma*, *kamenjma*), što je osobina tzv. novijih crnogorskih govora. „Oduzetak je u očenašu *na nebesije(h)*, *dužnikom našijem*.“⁴² Interesantna je napomena o imenicama koje su promijenile rod ili deklinaciju: *golijen*, *a*; *svrlo*, *a*; *kreme*, *na*; *pros*, *a*; *uzlo*, *a*; *stijenj*, *a*; *prhut*, *a*; *pljesna*, *e*; *pazuh*, *a*; *laža*, *e*; *kandolja*, *e*; *pregršt*, *a*; *čađa*, *e*; *oklad*, *a*; *večer*, *i*; *krsti*, *a*; *bedra*, *e*. „Njeke talijanske imenice, kojijema je ostao izvorni svršetak, postale su srednjega roda, n. p. *libro*, *olorgjijo*, *oficijo*, *fastadijo*, *kapricijo* i ost.“⁴³

U odjeljku o „pridavnicima“ značajan je podatak da su već u Brajkovićevo vrijeme pridjevi određenoga vida bili potisnuli pridjeve neodređenoga vida. U njegovo doba čuvao se neodređeni vid još u prisvojnih pridjeva nastalih od ličnih imena. Današnji crnogorski govori izgubili su uglavnom i tu osobinu (pod uticajem srpskoga jezičkog standarda koji je ovđe dugo bio na snazi). „Nominalni oblik kao atribut upotrebljava se samo kod posjedovnijih pridavnika koji su postali od vlastitijeh imena. Može se ipak čuti u vokativu, n. p. *jadan sinko*, i u stanovitijem frazama, n. p. *nema živa mira*, *u zo čas*.“⁴⁴ Značajna je i napomena da „budući da nominalni oblici kao atributi propadaju u borbi sa složenijem, primili su mnogi i akcenat složenijeh“.⁴⁵ (Poput „stanovitijeh fraza“ ponašaju se i primjeri s neodređenim vidom pridjeva u počašnicama koje je u Perastu zapisao Vuk St. Karadžić. Evo odlomka jedne od njih: *Oružan junak Dunaj prepliva / seldan ga konjic pri brijegu čeka. / Ne čudimo se dobru junaku, / već se čudimo konju njegovu, / đe ga oseldan pri*

⁴² Isto, str. 8.

⁴³ Isto, str. 8.

⁴⁴ Isto, str. 11.

⁴⁵ Isto, str. 11.

brijegu čeka.⁴⁶) Pokretni vokali javljaju se redovno u promjeni pridjeva (kao i u svim ostalim crnogorskim govorima), i to: *dobroga, bogatoga; mudrome, lijepome; zaludnjemu, gorućemu*. Nije u peraškome govoru, kako se iz primjera vidi, došlo do jednačenja nastavaka *-ome* i *-eme* kao u južnijim primorskim govorima i njihovu zaleđu (npr. *zaludnjeme* mj. *zaludnjemu*). Opštecrnogorska osobina je i upotreba *-ijem* i *-ijeh* (bez alternative s *-im* i *-ih*) u deklinaciji pridjeva. Ni u ostalim opisanim osobinama pridjeva nema razlika u odnosu na opštecrnogorsko jezičko stanje. Šteta je samo što je danas nemoguće provjeriti na terenu Brajkovićovo zapažanje da je komparativ od *visok* – *viši* i *visočiji*. Stanje u crnogorskim govorima daje povoda za sumnju da Brajković možda nije dobro zapazio da je *viši* komparativ od *velik*, a *visoči(ji)* od *visok*.

Kad se uzme u obzir opaska o prevlasti pridjeva određenoga vida u odnosu na neodređeni, onda je jasno otkud zamjenice *ovakvi, takvi, onakvi*, odnosno oblici *njegovoga, njihovome*. Ostale opštecrnogorske jezičke osobine u vezi sa zamjenicama u Perastu jesu enklitički oblici *ne, ve, ni, vi* (umjesto *nas, vas, nam, vam*), stabilni pokretni vokali u zamjениčkoj promjeni (*moga, tvoga, mome, tvome, svome, njegovome, njihovome*), bezizuzetačno *-ijem, -ijeh*, pokazne zamjenice *ovi, ta, oni* (umjesto *ovaj, taj, onaj*), genitiv *česa*, oblik *vas* (umjesto *sav*) itd.

Kad su u pitanju „brojnici“, samo je jedna razlika u odnosu na opštecrnogorsku jezičku sliku, a to je upotreba starijega morfema *er* umjesto *or* u primjerima tipa *četvero, četverica*. Peraški govor, dakle, u tome pogledu čuva starinu i naslanja se na sušedne hrvatske govore⁴⁷ i na govore risanskoga zaleđa koje je opisao Danilo Vušović i u kojima se naporedo javlja *or* i *er*.⁴⁸ „Počinjući od *pet* kolektivni brojnici ženski imaju obično nastavak *inja*: *petinja, šestinja, jedanestinja, dvadesetinja* (onako kao što se kaže: *mnozinja, nje-kolicinja, tolicinja, ovolicinja, onolicinja*).“⁴⁹ To je osobina katunskih govora u neposrednome zaleđu zaliva.

Ni u vezi s glagolima ne može se izdvojiti gotovo nijedna osobina koja ili nije opštecrnogorska ili nije zastupljena u drugim crnogorskim govorima. Najveća je razlika u tome što umjesto imperfekta i aorista „uzimlje se složeno prošlo vrijeme“.⁵⁰ Sličnosti se ogledaju recimo u ovome: infinitiv bez finalno-

⁴⁶ Vuk St. Karadžić, *Srpske narodne pjesme. Knjiga prva, u kojoj su različne ženske pjesme*, Nolit, Beograd, 1977, str. 65.

⁴⁷ Zorka Kašić, n. d., str. 90.

⁴⁸ Danilo Vušović, „Dijalekt Istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, III, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun, 1927, str. 65.

⁴⁹ Tomo Brajković, n. d., str. 13.

⁵⁰ Isto, str. 13. I ta se konstatacija mora uzeti s rezervom jer na str. 21 Brajković navodi kao tipičnu upotrebu potencijala imperfekta, pa bi logično bilo zaključiti da se imperfekat javlja i mimo potencijala. Brajković tu kaže: „Kondicional opisuje se imperfektom glagola *četi*

ga i (*nosit, donijet, dat, poč, strić*); imperativ bez finalnoga j (*nemo, nemote, da, date, čuva, gleda, šeta* i sl.) ili i (*bjež, ostav, prođ*); imperativ *jeđi, jeđimo, jeđite* i prezent *ijem, iješ, ije / ijemo, ijete, iju; žnjet* mj. *žeti*; „nema infinitiva *ići* nego se govori *hoditi*. Mjesto složenih *ući, sići, izaći* govori se *uljesti, šlje-sti, izljesti* (odnosno *uljes, šljes, izljes* jer Brajković glagole navodi s infinitivnim i uprkos sopstvenoj napomeni da se to i u Perastu gubi, nakon čega dolazi do uprošćavanja finalnih suglasničkih grupa – prim. A. Č.), koji glase u glag. prid. proš. *uljego, šljego, izljego*⁵¹; analoško *glođat, šapćat, mećat, kolećat, prećat, srćat, svićat, obrćat, žvaćat, štukćat* itd.; prezentsko *am* u glagola tipa *mahat, dihat, šmrkat, skitat se; zamlaćivat, zavaljivat, dovukivat* i sl. itd. Po glagolskim osobinama ponajbolje se, osim akcenta, uočava da je Perast bio na granici dvije skupine govora. Interesantno je napomenuti da se analoško *u* na kraju 3. lica množine prezenta, koje je tipično za prijalbanske govore u Crnoj Gori, javlja i u Perastu, s tom razlikom da je u Perastu ono zamijenilo sve druge nastavke, pa se javljaju oblici tipa *čuvu, imu, nosu, sjedu, zju, hoću*. „Samo glagol *ćeti*, kojijem se opisuje futur, glasi u trećem licu plurala *će* (i *oće* kad se odgovara na pitanje). Kad se govori glagolski prislov sadašnjosti, onda je ovaj pravilan (što ukazuje na činjenicu da je ta analoška promjena novijega vremena – nap. A. Č.).“⁵²

U odjeljku o „blagu“, odnosno leksici, Tomo Brajković daje značajne podatke, no žalost leksiku koju navodi samo pobraja bez uobičajenih podataka o rodu, promjeni i značenju riječi. Tako smo dobili samo spisak riječi stranoga porijekla, ali ne i njihova određenja. Imenice je podijelio na imena za srodnost, za tijelo i uda, za živine, za bilje, za rudine, za hranu, za odijelo i obuću, za stan i zgrade, za posude i pokućstvo, za zanate i posle, za oruđe i alate, za crkvu i obred, za trgovinu, za pomorstvo, za geografiju, za apstraktne pojmove i ostalo. Iz uvodnoga dijela u to poglavlje saznajemo da su Peraštani svoj jezik zvali *naški*, kao i u svim ostalim crnogorskim krajevima. „Prem da se ni u jednoj porodici nije nigda govorilo talijanski, kao što se ni danas ne govori, nego samo *naški*, ipak talijanski jezik imao je utjecaja na govor Peraštana. Uzroci su oni isti, koje je Budmani naveo za Dubrovnik, samo što bi se moglo još dodati za Perast, da je dugo bio pod Mlečićem i da se bavio isključivo pomorstvom. Talijanskijeh riječi ima dakle najviše, izmegju kojijeh i dijalektikijeh, a drugijeh tugijeh, latinskijeh, grčkijeh, turskijeh ima od

(htjeti) i infinitivom u izrekama gdje se veli da bi se što zaisto dogodilo, da nije nastala njeka zapreka, n. p. *ćah panut da me nijesi uzdržo* (labebar, nisi me retinuisses), *mi te časmo čekat da si ni što reko*.“

⁵¹ Isto, str. 14.

⁵² Isto, str. 13

prilike kao u dubrovačkome dijalektu.⁵³ Svoj je odjeljak dobila i sinonimna upotreba domaćih riječi i pozajmljenica, a posebno su zanimljivi kratki odjeljci o riječima koje su izgubile prvobitno značenje i riječima iz Perasta koje Vuk Stef. Karadžić nije unio u svoj *Rječnik*. Za ovu priliku citiraćemo kratki odjeljak o riječima koje su promijenile značenje: „Njeke su riječi izgubile svoje prvo značenje, i na njihovo je mjesto kašto stupila tugja riječ; tako n. p. *gjetić* znači sluga, *gjevojka* i *sluga* – sluškinja, *stabro* – arbor, *drvo* – lignum, *knjiga* – hartija (a *libro* – knjiga), *zgrada* – ograda, *gora* – šuma (a *šuma* – pruć), *dinja* – lubenica (a *pipun* – dinja),⁵⁴ *mladika* – mladica (a *mladica* – mlada djevojka i žena), *megja* – suhozid, *strug* – oščela (a *planja* – strug), *objed* – ručak (a *ručak* – doručak), *pelim* – *salvia officinalis* (a *ašenac* – pelim), *palanga* je poluga gvozdена, a *poluga* drvena, *rep* je u četveronožnijih životinja, a *kuda* u letuštijeh, *žaba* naznačuje i kornjaču, *grub* znači ružan, *rud* – kudrav, *ljut* – kiseo, *pogan* – opak, *presaditi* – navrnuti, *plesati* – gaziti.⁵⁵ Citirani odjeljak i sve što mu slijedi do kraja poglavlja o „blagu“ najbolje potvrđuje uklopljenost peraškoga govora u kompletnu crnogorsku jezičku sliku (dakle, ne samo leksičku).

I sintaksičke su osobine peraškoga govora („Nješto o sintaksi“) potvrda usklađenosti s opšternogorskim jezičkim slojem. Evo tih osobina: „uz kolektivne brojnike ženskoga roda stoji nominativ: *mi dvojica*, *vi petinja*“⁵⁶; *đe* umjesto *kamo*; uz prijedloge *na*, *u* i *pred* „stoji uvijek akuzativ bez obzira je li micanje ili stanje“⁵⁷ (*Bio sam u crkvu*, *crkva je na jednu glavicu*, *sjedi pred kuću*); „govori se *sjesti za trpezom*“⁵⁸; talijanizmi *obučen od žene*, *pošo je za Mletke*; infinitiv s prijedlogom *za*; *zašto* ili *e* umjesto *jer*; potencijal imperfekta *ćah panut da me nijesi uzdržo*, *me te ćasmo čekat da si ni što reko* itd.

Na osnovu ovoga kratkog pregleda doprinosa Toma Brajkovića crnogorskoj dijalektologiji vidi se da je on ostavio značajne podatke o peraškome govoru, koje bi danas bilo nemoguće registrovati. Nenadoknativa je šteta za našu kompletnu filologiju što Brajković nije uspio ostvariti svoj naum da takve opise da i za ostale bokeške govore. Sigurno je da osobina koje je on tada mogao registrovati u tim govorima odavno nema. Metodološke greške Brajkovićeve ostaju zanemarljive i nebitne pred činjenicom da je on dao popis

⁵³ Isto, str. 15–16.

⁵⁴ Na osnovu ovoga primjera (kao i na osnovu primjera koji se odnosi na *pelim*) vidi se da se već u to doba bila uvriježila svijest o našim oblicima kao pogrešnim u odnosu na druge, pa tako Brajković autohtone nazive *dinja* i *pipun* tretira kao nazive koji su smijenili prvobitne *lubenica* i *dinja*.

⁵⁵ Tomo Brajković, n. d., str. 18.

⁵⁶ Isto, str. 21.

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ Isto.

peraških govornih osobina koje taj govor prikazuje kao skladan dio opšteg crnogorskoga jezičkog sloja. I Brajkovićeva studija, kao sve naše dijalektološke studije, ilustrativno potvrđuje da za crnogorske jezičke osobine nikakva značaja nemaju naše nacionalne podjele jer su te podjele uglavnom produkt naše doba, a u svakom su slučaju mlađe od procesa homogenizacije crnogorskih govora i stvaranja našega koine dijalekatskog sloja. Jezička nivelacija i jezička prepoznatljivost crnogorskoga terena neuporedivo je starija od naknadnoga poistovjećivanja vjerskoga s nacionalnim.

Citirana literatura

- Bić, Iv.: „Brajković, Tomo“, *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Bj – C, Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1989, str. 258.
- Brajković, Tomo: „Peraški dijalekat“, *Programm des Gymnasium von Cattaro* 1892/93, Zagreb, 1893, str. 3–21.
- Čirgić, Adnan: „Klasifikacija crnogorskih govora“, In: *Crnogorski jezik u prošlosti i sadašnjosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost & Matica crnogorska, Podgorica, 2010, str. 51–92.
- Hamm, Josip: „Crnogorsko *t, d + jat > ć, đ*“, *Crnogorski govori*, zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 80–81.
- Ivić, Pavle: „Osvrt na lingvističke metode dosadašnjih proučavanja crnogorskih narodnih govora“, *Crnogorski govori*, zbornik radova, CANU, Titograd, 1984, str. 31–47.
- Karadžić, Vuk St.: „Srpske narodne pjesme. Knjiga prva, u kojoj su različne ženske pjesme“, Nolit, Beograd, 1977.
- Karadžić, Vuk: *Srpske narodne poslovice*, Cetinje, 1836.
- Kašić, Zorka: „Govor Konavala“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XLI, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1995.
- Maštrović, Ljubomir: *150 godina zadarske gimnazije*, Zadar, 1954.
- Mihaliček, Marija: „Hronika ugledne peraške porodice“, *Pobjeda*, dodatak *Agora*, Podgorica, 11. februara 2013, str. 4.
- Peco, Asim: „Govor istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, XIV, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1964.
- Rešetar, Milan: *Štokavski dijalekat*, Matica crnogorska, Podgorica, 2010.
- Stevanović, Mihailo: „Istočnocrnogorski dijalekat“, *Južnoslovenski filolog*, knj. XIII, Beograd, 1933/34.
- Š., K.: „Naši pokojnici. † Prof. Tomo Brajković“, *Nastavni vjesnik*, knj. XL, godina 1931./1932, Zagreb, str. 252–253.
- Vuković, Jovan: „Govor Pive i Drobnjaka“, *Južnoslovenski filolog*, XVII, Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1938–39.

- Vušović, Danilo: „Dialekt Istočne Hercegovine“, *Srpski dijalektološki zbornik*, III, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun, 1927.

Adnan ČIRGIĆ

**TOMO BRAJKOVIĆ'S
CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN DIALECTOLOGY**

In this paper, the author reflects on the contribution of Tomo Brajković, Perast resident, to dialectal research in Montenegro. Brajković authored one of the first major dialectological works on Montenegrin speech patterns, which is now quite forgotten and inaccessible.

Key words: *Tomo Brajković, dialectology, Montenegrin speech patterns*